

Szellemünk képviselői a Millenium századában.

XVIII. A homoród-szentmártoni Birók.

Nem hiában van ezimerőkben a toll, eszes emberek. A szó-hagyomány szerint Csíkből szakadnak Udvarhelyszékbe, György Báthori Gábor cancelláriája jegyzője. János származott Udvarhelyszékre, kinek fia Bálint ifjú korában fejedelmi pohárnok, 1689-ben pedig, mikor már a török vagy osztrák kérdése fel volt vetve, az esett meg vele, hogy — mint Bethlen Miklós önéletiratában írja — szókimondásáért kakastollas koszorúval Fogarasban pellengérré állították.

A mult század elején legelőkelőbb családaink egyike, kik az akkori mozgalmakban résztvettek: Biró Sámuel neje Daniel, testvére Sándor neje kénosi Sándor leány. *Sámuel* a Rákóczi forradalom után 1713-tól országgyűlésileg választott főkormányszéki consiliarius, s alkalmasint attól az ötletből, hogy a kolozsvári óvári főiskolánkból kimozdítottunk, s a piaczi főiskolánk a lezajlott forradalom alatt és miatt mintegy kétséssé vált, egy eszmével gazdagított. Ugyanis nem látva még a fergeteget, 1712-ben, többek nevében levelet intéz a kolozsvári központhoz, melyben iskoláztatásunk decentralizációja eszméjének hangot adva, projectálja, hogy Erdély minden megyéjében, székely székében főiskola állíttatnék, melyben politikai tudományok is taníttatnának, mi annyit tett, hogy nem csak bölesészeti, de jogi tanszék is állíttatnék. Kolozsvár ellent mondott e decentralizatióknak, mint magát kifejezte, azért is, mivel a székely fiuk téli diákok, nyári parasztok. Vagyis, hogy az egész iskolai évet pontosan kiállják, nem csak akkor, de mint jegyzőkönyveink mutatják, még félszázad mulva is csak nagy nehezen voltak reá birhatók. De nemesak a kolozsváriak ellentmondásában, a mindjárt bekövetkezett mostoha idők támadásában is megtört, mert négy év mulva, 1716-ban, a kolozsvári második kollegiumból

is csak a esengetyüivel kezünkben vonultunk ki. S Biró Sámuel e felszólalása még sem hangzott el, hová az udvarhelyszékit proponálta, Kereszturott, hol szintén birtokos, habár nyoleczvan év mulva is, eszméje megvalósult.

A mint a kolozsvári iskola és templom elvételése után a lelkek vihara kitört, s 1718. ápr. 8-án fenmaradni akarásukat proclamálták, a zászlót Biró Sámuel kezében látjuk. A hét kinevezett főgondnok elseje Biró Sámuel, mely megbízatását haláláig 1721. jan. 15-ig buzgósággal viselte.

A Biró család már az ő idejében több ágra szakadt, elpártoltak tőlünk. A mely ág velünk maradt, még megérte a sz.-kereszturi gymnasium létesülését. Ezek közül Biró *Zsigmond* 1791-ben mint udvarhelyszéki gondnok hal el. Biró *Mózes* és *József* mint consistor jelen van 1793-ban főtanácsunkon. És tellérik, ki nagyapjuk eszméje megvalósításához hozzájárul.

Biró József, ki 1762-ben születik, a kilenczvenes években már buzgó consistor s támogatja a székely-kereszturi gymnasium létesítésének megszavazását, mi ott terjedelmes curiájától nem messze 1792-ben épülni kezd fából. Méltatva ügybuzgalmát, 1799-ben kereszturi köri, 1813. jul. 4-én a gymnasium egyik felügyelő gondnokává választják, s 1818-ban a gymnasiumot közadakozásból kőből kezdi építtetni. Az 1833-iki ürmösi zsinaton fiával együtt még jelen van.

A gondnokságban fia *József* váltja fel, kit 1836-ban választanak meg. Már az 1834-ki országgyűlésen királyi hivatalos. A negyvenes évek elején vendége voltam a már öreg urnak. Neje s leányai képezték családját. Udvara, asztala a régi jó időkre, fejedelemkori szokásokra emlékeztetett, mi bennem, városi emberben, maig tartó benyomást hagyott. Az Approbata félmagyar féldiák szólamai, a persze, denique, apropo, pro forma, s a század elsőfele társalgási nyelve hasonló szavai még neje és leányai ajkán csak úgy peregték. Az appetitus, a placeát, appetálja, repetálja, quadraginta guttas, a nexus, successio szavak egymást üzték.

Biró József mint gondnokunk halt el 1847 május 25-én. S hosszason virágozott családja unitarius ágát sirba vitte. Fia István, ifjan halt el, négy leánya után női ágon is kihalt. 1846 sept. 26-ikáról a kereszturi népiskolának 4000 pfrtot adományozott.

XIX. A tarcsafalvi Pálfiak.

Ott a Hargita alatt, Udvarhelyszék Fejér-Nyikó völgyében, fekszik Tarcsafalva, hol a Pálfiak az aristokraták, mert a vidék magasabb ranguakat nem terem. Itt él ősei bölesőjében a régi székely család, mely nagy családjainkkal összeházasodva, csaknem egy magára áll abban, hogy közülök nem avertált senki.

Udvarhelyszék, illetőleg a volt Keresztur fiu-széknek ők voltak hangadói unitarius részről, míg a reformatusok részéről a Sebesiek és Ugronok, a katolikusok részéről az Ugronok adták a politikai jelszót. A mult század eleji katasztrófánál az 1718. ápr. 8-iki conventiculum P. *Mihályt* Udvarhely körü gondnoknak nevezi.

Háromszék az ó-, Udvarhelyszék az új-testamentumból szerette venni keresztneveit. A keresztnevek a székelyeknél családnevekké váltak. Később divatba jött a „fi„ rag s Pál és Gál fiából lett a Pálfi, Gálfi, kiket most már alig birunk szétválasztani. A tarcsafalvi Pálfiakkal szemben is, ott állanak a gagyü Pálfiak, kik Udvarhelyszéken s egyházunk mezején is szintén nagyban szerepelnek. Az 1505-iki forradalmi állapotban a 17 székely birák közt Pálffi Lukács, a törzs, már ott szerepel. S ennek fia, vagy unokája Péter 1589. máj. 10-éről tordátfalvi és benczedi rész jószágaira új adományt vesz. A Pálfiakra még Fancsali ismert gyűjteménye sem nyújtván teljes tájékozást, ott vesszük fel a további fonalat a tarcsafalviakra, hol egyházi jegyzőkönyveink biztosan vezetnek.

Pálfi Zsigmonddal kezdjük, kinek fia Mózes, 1767-ben Bethlenfalvára czimezve, levelet ír. Hogy ez időben és idő után mennyi a Pálfi, alig birunk számot adni. Pálfi *Mihály* 1778-ban udvarhely-körü gondnok. Pálfi *Dénes* († 1794.) szintén Udvarhely körü gondnok. Az 1785-ki zsinatot Tarcsafalván tartottuk, nem kevesebb, mint kilencz Pálfi volt jelen. Ugyanis, az említett Dénes s egy ifjabb Dénes mellett, István, Sámuel, Antal, Mihály, Ferencz, Elek, s a levéliró Mózes, kik közül Samu gagyü lesz.

Pálfi *Mózes* az a levele, mi a Magvetőben jelent meg, nem csak a család szókimondó nyíltságát, de a mult század sötétségét is jellemzi, melyben a gálfalvi Ozdi család egy tagja, Ferencz, Bécsbe jut, 1762-ben kitér közülünk, Mária Terézia és József trónörökös jelenlétében kereszteltetik át, helyben aranylánczot akasztanak nyakába s aztán fényes carriert csinál. Éppen ez időben öt évvel

későbberről Pálfi Mózes kiállítja e bizonyítványt, mennyire ki voltunk zárva, minden közpályáról.

Pálfi Mózes a Mária Terézia alatt viselt második burkus háboruban, mint önkéntes sorba áll, a katonai pályán marad, Brünmben szolgál, kapott és küldött levelei a generalis kezén mennek át. Ebben az 1767. jun. 1-éről kelt levelében panaszolja, hogy atyja utolsó levele nem jutott kezéhez, s folytatólag elkesergi atyjához, hogy megválíék a katonaságtól, mert religiója miatt tisztségre nem viheti s e szavakra fakad: „mintsem pedig religiómat elhagyjam, inkább koldulni megyek; jöllehet, oberleutinandtságot már is mindjárt kapnék, ha el akarnám hagyni vallásomat“. Így nyilatkozik Pálfi Mózes Corpororál s aztán megírja, hogy mivel ugy látszik, hiába kér, vára-kozik, tiszti obsitot nem kap, tehát megindul s reméli, hogy két hónap alatt haza ér. Szerencsésen hazaérkezett, Udvarhelyszék alkirálybirája s a kereszturi gymnasium egyik megalapítója lett. Hogy P. Mózes ide tartozik, már az is bizonyítja, hogy levele Taresa-falván maradt fenn.

József császár türelmi patense után a Biró Sámuel által 1712-ben projectált kereszturi gymnasium kérdését a sz.-kereszturi kör veszi fel, 1789-ben folyamodnak a zsinathoz, engedné meg egy normalis iskola felállítását, a német nyelv bővebb tanulása indokából. De miből, volt a zsinat kérdése. A taresafalvi és gagyfi Pálfiak vették kezökbe az ügyet. Körlevelet szerkesztettek, benne 1792 decz. 9-ikéről hivatkoznak a görögökre, kik oktatásügyük fejlettségének köszönhetik boldogságukat; hivatkoznak arra, hogy elmultak az idők, melyben templomainkat sem szabad volt ujítani, ifjaink hiába tanultak, mert sem katonai, sem politikai renden elő nem mehettek, procuratori, prefectusi állásnál többre nem vihették: most jó idők járnak, felszólítják a székelyföldi hiveket, alapítsanak Sz.-Kereszturon kollégiumot. S ezt az adakozásra való felszólítást Pálfi Sámuel indítja körutnak Kobátfalváról, mint körü inspector curator.

Az aláírás szépen gyűlt. Hogy fenről akadályt ne gördítsenek, egyelőre normalis iskolának tervezték, a német nyelv tanulhatására: a Josef-rendszer bukása után effélére nem volt szükség. Mivel most nem terveztek kollegiumot, mint kezdetben, a status 1793-ban alapítását elfogadta, végrehajtására a zsinat P. Horváth főgondnok mellé k. Sándor Mózeset, Pálfi Mózeset, Demjén Józsefet, később Pálfi Sámuel körü gondnok mellett Pálfi Mózeset, s udvarhelyszéki alkirálybíró k. Sándor Józsefet, Jakabházi Pált, Mátéfi Istvánt,

Simén Andrást küldték ki; pénztárnoknak ifj. Pálfi Dénest kérték fel. S azzal székelykereszturi algymnasiumunk épülni kezdett. Igaz, hogy egyelőre csak fából. Hogy az első négy szobát benézédi erdeikből a Pálfiak építették, kutfőink feljegyezték. Felépült s 1794-ben abrudbányai Szabó Sámuel igazgató tanárának választották. A kolozsvári kollégium, a tordai algymnasiumunk mellé a székelyföld részére megnyílt a másik algymnasiumunk. Honnan ez időtől csakúgy ömlenek a székely fiuk Kolozsvárra.

Az iskola építtető Pálfi Sámuel 1899-ben meghalt, ki után a taresafalviak közül nekünk legidősb Pálfi *Dénes*, a gagyiak közül a nekünk idősb Pálfi Zsigmond folytatják a gondnokságot. Dénes három fiat hagy maga után: *Eleket*, a később alkirálybirót, ki osztályrészül Benezédet, *Dénest*, ki Taresafalvát, *Jánost*, ki Küsmődöt kapta. Egyik tisztviselő, másik gazda, harmadik politikus.

Pálfi *Elek*, ki 1832-ben lett consistor, Udvarhelyszék alkirálybirója. Mi annyit tesz, hogy a Székelyföld két székében, Udvarhelyés Marosszékbén a recepta religiók paritása annyira megtartatott, hogy még a főkirálybiróság, mi annyit tesz, hogy főispánság is, köztök váltakozott. Udvarhelyszéken 3 alkirálybiró, 3 pénztárnok, 3 jegyző, 9 dulló, mai nyelven szolgabiró, 9 rectificator vagyis adó-kivető volt, minden vallásból egyarányban. Ha a protocolista református, a levéltárnok, janitor már más-más vallásu. Pálfi Elek bár competentiánkat képviseli, hires alkirálybiró s felügyelő gondnok.

Pálfi *Dénes*, ki szintén 1832-ben lett consistor, örökölte a Pálfiak gazdai hírét. A székely vásárokon a ezimeres ökrök rendszeren a taresafalvi székelyeké, kik a Pálfiaktól tanúlnak. A három testvér a liberálisok táborához számít. A forradalom után a székely földön bujdosók házi gazdáik, mi nem is maradt titokban. Történt ugyanis, hogy egy fiatal lovas tiszt, kinek lovaglási bravurjait esodálnunk kellett, mint gróf Nádasdi mutatta be magát. Lovakat, fogatokat vásárolt s anyjára utalványozta, a Bártfa melletti Zboróra. Többen kimentek. De mielőtt visszaérkezhettek volna, Pálfi Dénes négyes fogatával Háromszékre rándult, eladta, azzal kiszökött. S nem soká olvastuk, hogy Teresánszkit mint ál-Nádasdit köröztetik.

A harmadik testvér *János*, országgyűlési képviselő a legfiatalabb, kit Erdély nevezetesebb családaiiban mint szép nyelvű publicistát, drastikus parlamenti szónokot mutattam be. A negyvenes években egy vezérezikke van az Erd. Hiradóban, mely így kezdődött: Pesten valék — egész proclamatió számba ment. Egyike a

liberalista vándor patriotáknak, rendszeren Udvarhelyszék egyik országgyűlési követe. Farkas Sándor sirjánál, mint az 1841—42-iki országgyűlés tagja, ő tartotta 1842 febr. 4-én a beszédet, mi az Erd. Híradó 11. számában mint melléklet megjelent. Az 1848 febr. 24-iki párisi forradalomra harmincz udvarhelyszéki társával Kolozsvárt megjelent, a főkormányzónál országgyűlés összehívását követelte. Tagja az 1848-iki erdélyi, s alelnöke a pesti országgyűlésnek.

Mint a pesti parlament tagja, a gróf Lamberg megöletése után kiűtött forradalom alkalmából leköszönt első magyar ministerium helyébe lépett honvédelmi bizottságnak tagja. Mint másutt leirtam, az agyagfalvi gyűlésre küldöttek, az iratokat és utasítást Pálfi János adta, mely oda ment ki, hogy nem bizik a vezérletben, menjek le, küldjek értesítéseket a kormánynak.

A forradalom után fogoly és elítélt; majd kegyelem útján kiszabadult, megtörve hazajött, s csakhamar, 1857 apr. 10-én meghalt. Vagyonát az akkor keletkező félben levő Erdélyi Muzeum-Egyletnek hagyományozta.

A legújabb nemzedékből Elek, János nőtelenek, csak Dénes folytatta a családot Dénes fiában, kinek Kovácsi Antal, a későbbi tanár volt nevelője. Folytatja a tarcsafalvi gazdaságot, honnan híres ménését József főherczeg vette meg. Ifjabb Dénesnek első neje Szilvási Ida a később P. Horváth Gáborné, második neje br. Bánfi leány, kitől csak leányai vannak: egyik vargyasi Daniel Lajosné, másik gr. Lázár Istvánné.

L. P. Mózes levelét Ker. Magvető, 1898. 30. Ozdit, Danielik. Magyar irók. II. 242. l. A Pálfi-családot, Kőváry, Erdély nev. családai. 200 l. P. János forradalmi szereplését, Kőváry, Erdély Történelme 1848—49-ben lapjain.

XX. A kövendi Gálok.

A Gál név köztünk mindig előkelően hangzott. Különösen két Gál család vállalkozott hangadó szerepre; a nyárárdmenti szent-istváni és a kövendi Gálok családja. Mind a kettő köri curator család.

A kövendi Gálok Aranyosszéken egész missiót teljesítenek. A bágyoni Csegezi, Váró, Boneza, a rákosi Biró, Csipkés, a szt.-mihályfalvi Gedő és Siménfalvi családok között Aranyosszékre egyik sem gyakorolt oly nagy befolyást, mint a kövendi Gálok, mint a kik eszök, tevékenységök, hivatottságuk révén a székben is alkirálybiróság nivóján haladtak. S már azért is, mivel az aranyosszéki

unitárius csoport, Bágyon, Rákos, Várfalva, Mészkövel szemben, Kövenden, mint legerősebb ponton, mintegy középpontot képeztek.

Már a mult században ott állanak a küzdők között. *Zsigmond* aranyosszéki alkirálybíró, 1818-ban tordaaranyoskőri gondnoknak választják. Neve jegyzőkönyvünk állandó rovatává válik, mi egész korrajz-anyag. Ugyanis Kövend papja Fodor László esperes, korának egyik legtiszteletreméltóbb alakja. S mint 1831—33-iki jegyzőkönyveink mutatják, a két kiváló férfi összetűz, a gondnok a pap eltételéseért folyamodik. Az ok jegyzőkönyvre nem jött s így az ügy alkalmas mind a két közbeesülésben álló egyéniségre homályt vetni, pedig ártatlanok. Az egy véletlen csapás, egy diák szerelem tragediája. A curatornak leánya, vagy unokája, a papnak fia volt, ha azt mondjuk, hogy egyik szebb, mint a másik, alig fejeztük ki sajnálatunkat a két gyermek-ifjú iránt. Kisgyörgy Józsi tordai tanítótársamnál szünidőkben, ott Kövenden, sokat tanyáztam. Mintha most is látnám a bakfis leányt, a mint a templomban az akkor divatos homlokfürtökkel, magas márvány homlokán szikrázó homlokfüggővel megjelent; s a görög arezu Fodor Józsit, ki apját templomba kísérte s a papi székbe ült. Egymástól pár lépésre. Az apák nem is gyanították, hogy a kettő együtt imádkozik. Pedig, hogy a néppel fejezzük ki magunkat: eb házán gólyafészek, minden ember látja, csak egy nem látja. Hogy egy kis háttért is rajzoljunk hozzá, már akkor folyt Kövenden a veszedelmes gyermek-jour leányból, diákból; mi is mint diáksüldők Kisgyörgygyel ott szerepeltünk a statisták között. Énekelték a Földiekkal játszó égi tüneményt s azt, Ha szeretni nem kéne, az ember tovább élne. Mert akkor még a népiskolákban is tanították a diákot, fiu, leány ha nem is értette, de sejtette Ovidius Liber amorum szállóigévé lett mondásait. Volt egy irott Vokabularium, latin szavak aféle operett nyelven való fordítása. Ez a Vokabularium volt a gyermekszerelemesek virágnyelve. A papi kertben megszólalt estefelé a flóta, mely sirt, búgott, zokogott. A két gerle szív beszélt egymással. A leány apja értette meg előbb, s keletkezett az 1831 februári beadvány, s a határozat, melyben ki van fejezve a nem értett meglepetés. S következett a másik apának resignatiója, melyben jelenti, hogy teste, lelke beteg, s mintegy felel arra a falu száján tovább adott vádra, ha tudta, miért nem mondta; homályos szavakban mintegy becsületszavát adva, hogy sejtelve sem volt, de kész ott hagyni szeretett hiveit. De már késő volt, a két gyermekifjút nem lehetett megmenteni. Mindkettő áldo-

zatul esett. Fodort a papságban, esperességben Kozma Gergely váltotta fel. A két bánatos szülő, Fodor 1837 jul. 21-én, Gál 1839 május 5-én halt el, kibékülve egymással.

Zsigmond fia *József* nálunk, megyéjében apja tisztségébe lépett. Az 1841-iki országgyűlésen Aranyosszék követe.

Fiat, *Miklóst*, tanuló társamat 1837 őszén exectornak választják, az 1839-iki Remény-ben mint író jelenik meg. Fia *Jenő*, Aranyosszék kerületéből országgyűlési képviselő, 1876-tól consistor, most a kolozsvári kir. tábla ülnöke, s egyházunk jogi ügyeinek egyik nagyrabecsült tanácsosa. Gál *Mór*, ki az ősi fészkekben lakik, 1883-tól consistor.

Ide tartoztak a Küküllőmegyébe szakadt Gálok, kik közül *Miklós* küküllőmegyei alispán, ki 1830-ban neje után Pákei Lajossal, mint az elhalt kiskoru Pákei Sándor örököse jelentkezett. Ide tartozott a Tordán lakó Gál *Sámuel*, megyei tisztviselő, ki 1838-ban lett consistor.

L. Erdély nev. családai, 91. l.

XXI. A bölöni Sikók.

Röpke tárgyalásunk során, azon sorrendben méltattuk nagyobb családainkat, a mint vallásunk és egyetlen főtanodánk megmentése, a tordai gymnasium rendezése s a keresztúri gymnasium alapítása körül felejtethetlen érdemeket szereztek: adósok maradtunk a család iránt, melynek nevéhez kolozsvári templomunk épülése dicsőségének egy része fűződik.

A Sikó család a bölöni Farkas Sándor, a bölöni Mikók hazájából került Kolozsmegyébe. Már otthon előkelő székely család, mely 1611 apr. 25-ikéről ezimeres levelet vesz, melyen fehér galamb szájában borostyánt tart.

Mikor a XVII. század végén, a nemzeti fejedelemség lezárulása után, kolozsvári piaczi templomunkat 5000 firt kárpótlás mellett akarták átvenni, később, két évtized múlva, a mult század elején, karhatalom vette el: az országos ígéret feledékenységre ment, 80 évig imaház volt templomunk. József császár türelmi patense, II. Lipót visszatérése az alkotmányos alapra, meghozták egy templom építésének gondolatát, de hiányzott a pénz, mert kollégiumot is kellett építeni. S felmerült a gondolat, Bécsbe az udvarhoz fordulni.

Lázár István püspök s Sikó *István* lett kiszemelve. Sikó akkor kolozsvári híres procator, ki Kolozsvárt a főtérén, a Kismester- és

Majális-utczában házakat hagy családjára s kolozsmegyei birtokos. A felmenetel 1792-ben történt. Első sorban Sikó jogtudományának s diplomatizáló képességének köszönhetjük, hogy hosszas tárgyalás után a már feledékenységre ment 5000 frt kiutaltatott. S 1796-ra felépült a monumentalis templom. Negyven év mulva, 1834-ben halt el.

Fia szintén Sikó *István* már mint megyei birtokos, a királyi táblánál szolgál, 1821-ben levéltárnok, később királyi táblai ülnök, 1832-től buzgó consistor, 1851-ben halt el: két fiut hagy maga után, egyiket mint septéri, másikat mint dezméri birtokost.

Miklós, kinek ifjukorából az 1839-iki Reményben két epigramja van, a festészetnek élt, a negyvenes és ötvenes évek keresett arczkép festője. *Lajos*, ki már nem él, septéri birtokán élt. Fiaik Kálmán, Árpád, Géza, Kanut, Lajos folytatják a családot.

L. Erdély nev. családjai, 223. l.

XXII. Az egyházköri patronus családok.

Megválnak azon családoktól, kik a *status*, a *főtanodák* fennmaradása, fentartása érzelmével, gondolatával éltek, haltak, kik előljártak, példát adtak azoknak, kik kisebb vagyonnal, helyi hatáskörrel, az egyházi körök, az eklézsiák fennmaradása, fentartása körül buzgólkodtak. Kik ezáfolatot adtak arra, a III. Károly és Mária-Therézia trónralépésénél, 1713. és 1741-ben kifejezésre juttatott politikára, hogy ki lehet minket irtani, mert az aristocrata családok kitértek már közülünk.

Huszonegynek hoztuk meg az emlékezet koszoruját, de fájdalom, egyrésznének már csak sirjára, sírboltjára, lefordított czimerére. A Birók, Gedők, Marótiak, Salák, Zsukiak, a Gálfiak tordai, a káli Nagyok és Szentiványiak kolozsmegyei, a Donáthok, Henterek, Maurerek, a mult században még velünk küzdő ága, jobb hazába költöztek. De nevök, emlékezetök élni fog közöttünk. Hogy egyikök kifejezését használjuk: megkoszorúzták a kutfőt, melyből merítették; s ha nevöket nem is metszették be a sziklára, melyből a kutfő fakadt, felmetszi az utókor; a egyháztörténet átadja nevöket a mivelődés- és nemzet történetnek, elbeszélvén, hogy eszméért, mondhatni világeszme megmentéséért harezoltak. S bár kevesen valának s nem voltak nagybirtokosok a szó valódi értelmében, kitartásuk, összetartásuk az eszmét diadalra vezette. Az unitarismus lobogóját,

melyet Olasz és Lengyelország eldobott, a magyar föld az európai continensnek s Amerikának megmentett.

Most áttérve a szűkebb körben szerepelt családokra, kik ha nem is vetettek és vetnek országos fényt statusunkra, saját vidékükön, egyházi körükben, mint magfák állanak. Ha nem is viseltek országos hivatalt, de saját megyéikben birtokuk, befolyásuk, képességökhez mérten a vallásunkat megillető harmadban, közpályán szerepeltek.

Az egyház őket köri gondnoksággal bizta meg, mi áldozattal jár. Közvetlen ők folytak be ekléziáink fenn- és összetartására. A templomok építése, az egyház papjai, iskolatanítói ellátása terheinek hordozásában ők mentek elől. Mert patronusnak jelentkezni, vagy a jelöltséget elfogadni, annyi volt a minket üldöző mult században, mint magát ismeretlen egyházi adó alá vetni. A nagyok központi fundatióit, mennyire lehetett, kimutattuk. De a kisebbek is indítatva érezték magukat ekléziáinkat alimentálni. Ha malmok nem volt, hogy szombati vámjukat oda adják, a képét legalább is háromszorosan kötelezték magukat fizetni. Hogy mennyi volt, Iszlai László szentlászlói kepejét 1856-ban 30 kalangyáról 15 kalangyára szállította. A mult századi kollektázásnál, a nép filléreit a templom perselyébe juttatta, a nemeseket a pap, esperes személyesen tartozott a kollégium nevében évenként megtalálni.

Még ebben a században is, az iskolák legátusai a patronusokat és patronákat minden sátoros ünnepen megkántálták. Tanárjelölt, az akademizans peregrinációra indult az országba, minden patronusnál kopogtatott, a mit gyűjtött, azzal ment külföldi egyetemre.

Kezdve Lázár püspök mult századvégi gyűjtésén, csak e században is, id. Daniel Elek felszólítására, majd az 1811-iki deváltatio következtében, a század harmadik tizedében az ötödik tanári szék felállítani akarása érdekében, később iskolánk nyilvános jellege megmentése végett a Bach-korszakban, 1856-ban, a mi csak patronus számba ment, mintegy megrovatott. S ennyi kollektázás mellett is, hogy hiteink maradtak, hogy mint a kis hitűek nem ávertáltak s egyházunkat a bekövetkezett jobb időknél fentartani segédkeztek, hálánkra érdemessé tették magokat.

Fanatizmus esodákat tehet: de mi nem ismerjük a fanatizmust. Hogy mi hívta őket áldozatokra, kitartásra, összetartásra, túrésra, szenvedésre, a vallástörténelmünk szerint: a hit. De miként a magyar

nemzet, úgy a magyar unitárius vallás fenmaradása is világesoda számba megy. A esodákról, ezekről a nemzeti esodákról sem mondhatunk egyebet, mint azt, hogy a pápaság esodás intézményéből reánk is szállt valami, mi fenn és összetartott a nélkül, hogy számot tudnánk adni, hogy mi a magva, mi a sarkköve hitünkben, intézményeinkben, ennek a esodatevő erőnek. Annak, hogy ezeket a nagyobb családokat, kiknek martyrkoszorura kilátások nem volt, az eszme lobogója alól sem esábitás, sem üldözés elvonni nem birta. Nem fanatismus, hanem úgy kell lenni, hogy az a világoosság, az a melcség, melyet vallásunk, szószékünk és iskolánk lelkünkbe vet, vezethette a családokat az önfeláldozásig vitt áldozatkészségre, mely minket megmentett. A mi emberi volt ezen áldozathozatalok körül, mint egyik kifejezte, „nem akarja, hogy családja neve kipusztuljon a jó lelkek emlékezetéből“. Különösen a nők akkor hagyományoztak, mikor látták, hogy vagyonuk fogja tovább egyházunkat támogatni.

Ha már nem tartunk igényt a fanatismus dicsőségére, fenn és összetartásunk érzetét, idealismusunknak, egyházi nyelven, hitbuzgóságunknak köszönhetjük. Azonban hitünk alapelve, hogy egy az Isten, nem tölt el több idealismussal, mint másokat. Ha a jövő számára tovább kutatjuk, összetartozandóságunk érzetére nagyba befolyt, hogy egy főiskolából kerültünk ki. Része volt benne a szenvedésre született magyarnál átörökölt együtt szenvedés megszokásának. Hogy fenmaradásunk, összetartásunk esodaszámba ne menjen, adjuk ki Erdélynek is az övét, a vallásszabadság e classikus földjének, mely a multban, széles e világon, egyedül hivatkozhatik arra, hogy törvénye, alkotmánya négy recepta religiót ismert el.

De a midőn fajunkkal, hazánkkal megosztozunk fenmaradásunk dicsőségében, hivatkozhatunk arra, hogy az a 80 esztendő, mely a négy recepta religio paritásából kizárt, minek 1790 mart. 16-ika vetett véget, a rendelettel, hogy megyei, városi tisztségre unitárius is választható — ez a majd három nemzedéket sujtott zord idő családaink hitbuzgóságát nem vala képes megtörni s ebben a dicsőségben családaink senkivel sem osztznak. S köszönjük intézményeinknek. Az egy Isten, egy főiskola mellett, ha egy másik felekezetnél ápolja az összetartozandóság érzetét a bucsú, nálunk ilyen volt a zsinati összejövétel. S hogy e családok szelleme egy volt és mindenik az Urban atyjafiának nézte egymást, intézményeink abban a részében fogamzott, hogy mindenki egyházi tanácsos lehetett, ki arra igényt tarthatott. Mint a hogy az itt következő családok minden tagja igénybe is vette.

A nagyobb családokat azzal a renddel léptették fel, a mint korukra hatást gyakoroltak, az itt következőket egyházi körönként és betürendben.

A) A kolozs-dobokai kör pátronusai.

a) *Kolozsváriak.*

Kolozsváron kezdjük, vallásunk is itt kezdődött. Mint elejétől központunkon, főtanodánk, püspökünk székhelyével, utódaival azon családoknak, kik, mikor a mult század elején templomunkból, iskolánkban kiüzettünk, a hajléktalan tanároknak, szertevert tanulóknak hajlékaikat megnyitották, házuk imaház, s mig aztán sövényből a diákok mást fontak, iskola lett, kik aztán e század végén a templom és kollégium köveit összehordták.

Eklézsiánk, a matereklezsia kiesett régi fényéből, hol Kolozsvár unitárius volt. A kolozsvári unitárius is ki volt a mult században a közpályákról zárva 1790-ig, a gubernium Szebenből Kolozsvárra jöveteléig. De ha szintén elvesztették is régi hangadó szerepüket a város felett, övék volt a kolozsvári határ legjava. A vakemberről beszélük, hogy ha földet akart vásárolni, kivitette magát, lehajolt, földi borzát keresett: maig is ha földesere van, unitárius föld vagy szőlő volt mondják, s kész az ajánlat. S hogy bizonyítsunk, mi most városrészsze fejlék, a Kőmál, a Kővári telep, le a Nádasig, majdnem Fekete, Ajtai, Gyulai, Gyergyai, Rediger, Magyarai birtok volt s most is kezünkben van.

A kik képviselték ezt a programszerű gondolkodást, századunk első felében a törzsökös családok a következők:

Az *Ajtaiak* neve székely eredetre mutat, mint virágzó családot ismertünk a század elején. Székely Miklós püspök, Kovácsi Antal tanár neje Ajtai leány. Gazdák, városi tisztviselők, aranyművesek. Az utolsó aranyműves Ajtai *Samu*, a püspökné jovialis testvéréről maradt fenn a szállóige, hogy „unitárius üveg“. Aranyműveket készített és vitt fel Bánfi Görög gubernatornak, a gubernátor fizetett s kiadja a parancsot, hogy a legjobb aszubból töltsék meg Ajtai üvegét, a mit küld. Az Ajtai üvege pedig nem kisebb, mint nyolcz kupás volt. Maga a család a forradalom utáni években kipsztult.

Az *Ágostonok* aligha nem a lengyel ide menekültek utódai, legalább a két utolsó, kiket ismertem, nem voltak tipikus magya-

rok. Városi főbb tisztségeket viseltek s egyházunk buzgó fiai. *István* († 1780) kollégiumunk pénztárnoka. Fia *Márton* lépett helyébe pénztárnoknak, ki 1796-ban városi senator, 1829-ben főkormányszéki tanácsos. Fia *István* szintén városi senator, majd főbíró, illetőleg polgármester. Még tanuja voltam, gondolom 1836-ban beigattatása annak a jelenetének, hogy a volt főbíró Szentkirályi középütczei háza elől, a városszolgák várda kis szobáját, mi kerekken állott, felpántlikázott ökrökkel, muzsika szó mellett kísérte a város Ágoston Külmonostor elején levő háza elébe. Mire a tanács és communitás tagjait fogadta s kikkel borsos meleg borral poharat üritett, hójagosból, mit szokás volt haza vinni. A nagy tekintélyű Ágoston Istvánnak esakis egy leánya volt, ki Tompa János mérnök neje lett. Egy másik Á. István túlélte, ki nőtelen volt.

A homoród-szentmártoni *Barrák* a székely földről származtak Kolozsvárra. Országírhü orvos-család. *Ferencz* (1735—82) volt az első letelepülő, 1766-ban. Neje Agh István püspökünk leánya. Fia *István* (1770—1824) 1794-ben lépett atyja nyomdokába s építtette aligha nem az első két emeletes házat Kolozsvárt 1804-ben, a középütczei Barra-házat. Egyik testvére Kőrömezi János püspök, a másik Gyergyai László neje. Fia *Imre* (1799—1854) vette át apja, nagyapja örökét 1824-ben, s kit később a tudomány emberei között bővebben ismertetünk, zárta be a családot, esakis két leányt hagyva maga után.

1. Erdély nev. családai, 27. l.

A derzsi *Barták* szintén székely származásuak. *Mózes* tünik fel a mult század végén, mint hires ügyvéd, ki az Ágostonokkal ott van kolozsvári templomunk alapköve letételénél. S ott van keze, esze a Zsuki László végrendeleténél, 1796-ban Kolozsvár főbírája. Fia *István* főkormányszéki titoknak, később consiliarius; az 1839 febr. 11-iki főtanács gyűlésén a legidősb consistor. Leánya idősb Gyergyai Ferenczné, fia *Mózes*, főkormányszéki hivatalnok zárja be a családot.

A *Feketék* a régi kolozsváriak, kik délelőtt a városnál hivataloskodnak, délután mezőn gazdálkodnak s a legjobb földek, szőlők birtokosai, szeretnek alkotni, építeni. Fekete *István* volt megbizva a templom és torony építés felügyeletével, mint a torony gombjába tett okmány bizonyítja. F. *Pál* építtette hidütczei házukat s kollégiumunk nyilvános jellege fentartása alkalmából indított gyűjtésnél 1856-ban 400 pfrtot irt alá. Fia *Pál* (1820—96) utolsó tanulótar-

sam azok közül, kik Kolozsvárt születtek. Kis termeteért a mi kedves Pliczánk. Később városi tanácsos, de inkább város-gazda, alapítja a város téglavetőjét, építtet, a mi építkezéseinknél is övé a döntő szó. A forradalom előtti kolozsvári polgár urak igazi típusa, magyarban járt, jött ment, fáradhatatlan, tiszta kezű volt, közpénzeket kezelt, hiven jegyzett, de városi számadásait is, még életében, másoknak kellett összeállítani, úgy a mint a Nagy Lázár számadását a színházépítésről fia állította össze. Oly eredménnyel, mint a hogy azon idők adószedőiről beszélnek, hogy számoltatták, többlet jött ki, de a pénz külön volt, a városét kiszámlálták: vigyék a többletet is, mert ő a saját pénzéhez nem teszi, mert ha idegen pénzt elegyít a magáé közé, az övét is elviszi. Fekete Pál is aféle régi fajta ember maradt. Fia *Gyula*, kolozsmegyei szolgabíró.

A kissolymosi *Gyergyaiak* honnan vették ezt a katolikus székelyföldre valló nevet, nem tudni. Udvarhelyszéken tűnik fel Mihály, ki 1602 jun. 26-áról armalist vesz. Fia Péter, Bözödről Kis-Solymosra házasodik. Fia Pál 1711—13-ban toroczka rektor, elveszi Kolozsvárt Eperjesi István városi bíró özvegyeségre jutott leányát, s birtokába jut a későbbi Gyergyai-birtokok ősi része, megalapította a család vagyonságát. Kolozsvár levéltárában van 1734-ből egy összeírás, hogy ő volna-e az egyik összeíró Gyergyai, nem állítom. Fia vagy unokája lehetett Gy. László és Ferencz, kik századunkra lejöttek, *László* neje Barra Krisztina, ki 1816-ban halt meg, maga a múlt század kilenczvenes éveiben consistor. *Ferencz*, neje consiliarius Bartha leánya. Szép asszony. A harminczas években mint Kolozsvár legtekintélyesebb ügyvédét ismertük, főtéri házában. Csak leányokat hagyott hátra, kiknek legifjabbika Auna, Ferencz József püspök neje. Legnagyobb leányát, Borbárát, testvére Samu, kinestúri titoknok tette nejevé, fia lett *Árpád*, orvostudor, kinek fiában él tovább a család.

A fennebbi Lászlónak két jeles fia volt, Ferencz és László. *Laszo* főkörmányszéki hivatalnok, művész a hegedűn, a színházi kart, a zeneconservatorium hangversenyeit ő vezette. *Ferencz*, megkülönböztetésül Firi, nyelvész, városi főjegyző, országgyűlési követ, kiről iróink sorában fogok megemlékezni. Águkat sirba vitték.

A *Gruzok* aligha nem a lengyel idemenekültek utódai. Az angolok 1821-ben dogmatikus könyveket küldenek nekünk, a lajstromban, kiknek kiosztották, ott találjuk Gruz *Istvánt*, mint a br. Bornemisák prefectusát, Abafáján. Majd visszajött Kolozsvárra

s consistoriumunk buzgó látogatója. Fiai *István* és *Albert* folytatják a családot. István kir. táblai bíró, Albert Budapesten honvédelmi ministeriumi tanácsos. Mindkettő 1855-től consistor.

A *Magyariak* régi kolozsváriak. *Mihály* a 48 előtti gárdából városi tanácsos, gazdasági előadó. Fekete Pál-féle típus, magyarban, délelőtt tisztviselő, délután mezőgazda. Mintagazda, Kolozsvár terjedelmes határán hangadó tekintély. Gazdasága, majorja mintaszerű. Két fiat hagyott. *Géza* apja nyomdokán városi mezei rendőrkapitány, *Mihály* az Ellenzék politikai lapunk tulajdonos szerkesztője, kiről még lesz szó.

A kissolymosi *Mátéfiak* az Augusztinovicesal atyafiságos solymosi Mátéfi családból származtak Kolozsvára. A harmincezas években két férfi képviselte, kik nem gondolom, hogy testvérek lettek volna. *József* városi szenátor, majálisutezai, *Ferencz* főkormányiszéki hivatalnok magyarutezai saját házukban lakva. József fia *Lajos*, osztálytársam, fiatalon elhalt. *Ferencz*, 1855-től főpénztárnokunk fia *Károly* törvényszéki bíró, 1855-től consistor. Apa és fiu jeles hegedűs. Károly a családot bezárta.

A pákei *Pákeiek* őshazája Háromszék, Kolozsvárra *Józseffel* szakadnak, kit a status 1781-ben Bécsbe küld akademiára, s már az akadémitának nevéhez nevezetes esemény fűződik. József császár, ki mint corregens, megutazta Erdélyt, Kolozsvárt 1773 jan. 25-én fogadta Agh István püspököt, a közpályákról való kizáratásunkat illető panaszára még azt a választ adta: kevesen vagytok, ninesenek köztetek mágnások. II. József császár lett, kiadta a türelmi patenst. Egyházunk 1781 sept. 6-ikáról folyamodott a guberniumhoz, egyeznék belé sérelmeinknek a felsége elé terjesztésébe. Sept. 11-ikéről lejött: a kérelem meg nem engedtetik. Azonban Pákei és Márkus akadémitáink Bécsben vannak, Hoffmann udvari ágenst megnyerik, s az 1782 jul. 30-ról beterjesztette. Bezzeg lett fen és lent nyomozás, hogy tudunkkal jutott-e a sérelmi panasz a felség kezébe. A consistorium a szerzőségért felelősséget vállalt. A gubernium kedvezően informált s a lett belőle, hogy 1784-ben lejött, hogy a hivatalokra az unitáriusok kandidálhatók.

Bécsből lejöven, kollégiumunk tanára lett; 1788-ban generalis notáriusnak választják s felszentelteti magát. Lázár István utolsó püspök lett, ki egyszersmind nem rektor, mert 1798-ban felmentetvén magát, Pákei József lett kollégiumunk első rektora, ki nem egyszersmind püspök. 1802-ben halt meg. Ugy látszik, két fiat

hagyott maga után, Józsefet, kinek árvájától, Sándortól vásárolták meg 1819-ben az előbbi püspöki lakot. Másik fia *János*, kolozsvári senátor, ki 1794-ben jelen van a zsinaton, 1800-ban lett consistor; 1807-ben kollégiumunk negyedik felügyelő gondnokának, 1815-ben eklézsiánk egyik gondnokának választják. A kolozsmonostori convent levéltárának három requisitora volt száz-száz forint fizetéssel, egy katolikus, másik református, részünkről pedig Pákei. Meghalt 1823-ban, Rákosi Nagy Juditban özvegyet hagyva hátra. S egyszerűsmind fiát, *Lajost*, ki főkörmányszéki titkár, 1856-tól kollégiumunk felügyelő gondnoka, mire a következő évben 485 kötet könyvet s több kötet kéziratgyűjteményt ajándékozott iskolánk könyvtárának. Két fia volt, *Miklós* ügyvéd, ki korán elhalt, másik *Lajos*, az országghirű építésmérnök, palotaszerű épületeink zseniális tervelője, kiről későbbben is megemlékezünk.

A *Váradikkal* zárjuk be. *János* a harminczes években Kolozsvár egyik legkeresettebb ügyvéde, consistoriumi gyűléseink egyik legszorgalmasabb látogatója. Két fia volt. Leánya Hegedüs Sándor keresk. miniszter anyja. *György* fia ügyvéd s mint jogász tekintély volt ismeretes. Korán elhalt. *Károly* kezdetben tanár, majd kolozsmegyei tanfelügyelő, szép tollú író, vehemens szónok, ki egy, az állásából keletkezett párbajnak lett áldozata. Fia dr. *Várad Aurél* ügyvéd, ellenzéki publicista. Szerkesztette az Erdélyi Hiradót, az Ellenzék egyik vezérezikkezője, városi hatósági választott tag, kiről iróink között szintén lesz még megemlékezés.

b) *Megyei patrónusaink.*

Megadtuk az elsőséget azoknak, kiknek elődei vallásunkat Kolozsvár piacán proclamálták. De a megmentés dicsősége első sorban Kolozsvár vidéke földbirtokos osztályát illeti. Nem is késtünk a megmentő családok sorozatában Kolozsvár vidéke birtokosait, a *Zsuki*, *P. Horváth*, *Szentiványi*, káli *Nagy*, *Sala*, *Sikó* családok érdemeit méltatni.

A ványai *Telekiki*kről is meg kell emlékeznünk, a fejrői birtokosokról. *László*, kinek neje Szentiványi leány, a század elején buzgó consistor. Fia *László*, kolozsmegyei kir. pénztárnok. *Károlyt* 1849-ben választják consistornak. Piában aztán kihaltak.

KÖVÁRY LÁSZLÓ.

A hit virágai.

Imák a nők számára.

(Konfirmándusoknak.)

XXII.¹

Egyetlen egy igaz Isten mennyen és földön! Felderült reánk a hét első reggele, mely bennünket töredelemre, bűnbánatra, előkészületre szólít. Tudjuk jó Atyánk, hogy minékünk ez egész hetet imádkozással, jó cselekedetekkel és a szeretet adakozásaival kell hogy eltöltsük, mert a ki méltatlanul illeti a kenyeret és a poharat, kárhozatot eszik és kárhozatot iszik önmagának.

Oh, oly epekedve várjuk a pillanatot, melyben nyilvánosan vallást tehetünk a mi igaz hitünkről és hitünk erősítéséül először fogunk járulni a te szent fiad asztalához, hogy uri szent vacsorával éljünk; de ha gyermeki erőtlenségünkre gondolunk: félelem és rettegés szállja meg a mi szívünket. Vajjon nem vagyunk-e méltatlanok kegyelmedre? Nem bántottuk-é meg rossz magunkviseletével, engedtlenséggel szülőinket, nevelőinket, gazdáinkat, testvéreinket, vagy más embertársainkat? A harag, irigykedés, rágalom, hálátlanság nem vert-é gyökeret mibennünk? Káromló szó vagy más csúf beszéd nem hangzott-é el ajkainkon? Törekedtünk-é szívünket, lelkünket művelni, nemesíteni a te szent fiad a Jézus tudományával?

Ezer meg ezer kérdés merül fel lelkünkben, melyek vágyaink szárnyait megnehezítik. Pedig oly édes az öröm, mely feléd vezet, hozzád vágy! Szívünk minden érzése, lelkünk minden gondolatja csak téged keres, csak rajtad csüng. Éjjel álmainkban is fel-felmerül az a kimondhatatlan boldogító és mégis félelmes pillanat, melyben előtted meg kell jelenünk, hogy hitünkről te előtted és a gyülekezet előtt vallást tegyünk.

¹ I—XI. megjelent az 1894—95. évf.-ban, XII. 1897. évf.-ban, XIII—XXI. 1898. évfolyamban.